

Grote grazers, aanvaardbare risico's

ARK Natuurontwikkeling heeft onderzoek laten uitvoeren naar de risico's van grote grazers. Centrale vraag was hoeveel ongevallen met letsel hebben plaatsgevonden door confrontaties van bezoekers met paarden, runderen of wisenten in begraasde natuurgebieden. De afgelopen tien jaar zijn in totaal vijftien ongevallen achterhaald waarbij een slachtoffer zich bij een ziekenhuis of eerste hulp moest melden. Gezien de talloze dagelijkse ontmoetingen tussen grazers en bezoekers is dat niet veel. Maar elk ongeval er een teveel.

— Ilse Verkaart (Van den Herik en Verkaart)

> In opengestelde natuurgebieden vindt op grote schaal begrazing plaats. Daarom willen we graag weten wat dit betekent voor de risico's op incidenten tussen bezoekers en grote grazers. Neemt dit de laatste jaren toe, en wat zijn factoren die een rol spelen? Kennis hierover kunnen beheerders gebruiken om de risico's verder te verkleinen en om keuzes te maken over de inzet van grote grazers in opengestelde terreinen. Daarnaast geeft het feitelijke kennis over de actuele stand van zaken. Eenzelfde onderzoek is tien jaar eerder uitgevoerd. Uit dat onderzoek kwam een aantal risicofactoren naar voren. Deze factoren aangevuld vormden de basis van dit onderzoek. Omdat er geen sprake is van centrale registratie van ongevallen waren de onderzoekers aangewezen op de wijze waarop kuddebeheerders en terreinbeherende organisaties ongevallen registreren of herinneren. Dit overzicht is aangevuld met een onderzoek in het Letsel Informatie Systeem (LIS) door veiligheid.nl. Op deze wijze zijn vijftien ongevallen achterhaald waarvoor een slachtoffer zich de afgelopen tien jaar bij een ziekenhuis of eerste hulp moest melden. Het aantal ongevallen in tien jaar tijd is te laag om algemene conclusies aan te verbinden. Als

'bijvangst' werden in dit onderzoek ongeveer honderd incidenten beschreven waarmee de risicofactoren beter met feiten kunnen worden onderbouwd. Gekeken is of de ongevallen te maken hebben met bekende risicofactoren en er blijken inderdaad geen verrassingen op te treden: alle bekende risicofactoren spelen in meer of mindere mate een rol in de oorzakenanalyse van de vijftien ongevallen met letsel.

Rassen en soorten

Wat opvalt is dat beheerders het erover eens zijn dat er tussen individuele dieren onderling meer verschillen bestaan dan tussen rassen onderling. Beheerders zijn alerter geworden op het gedrag van individuele dieren. Als het dier onrustig of teveel toenaderend gedrag vertoont, wordt hij extra geobserveerd en indien nodig verwijderd. Beheerders gaan hierbij uit van 'nul risico'; bij twijfel wordt er ingegrepen. Natuurbeheerders hebben geleerd dat door dit soort ingrepen het gedrag van de kudde 'gekneed' kan worden. Door consequent te schuwe of te opdringerige dieren uit de kudde te verwijderen, ontstaan rustige kuddes die uitstekend gewend zijn aan publiek.

Wijze van kuddebeheer

In het natuurbeheer met grote grazers varieert de wijze waarop het kuddebeheer wordt uitgevoerd. De meest natuurlijke zijde van het spectrum omvat de 'nagenoeg natuurlijke kuddes'. Een natuurlijke opbouw qua geslacht en leeftijd staat voorop en dieren worden vrijgelaten in het vormen van sociale groepen en in de 'partnerkeuze'. Aan de andere zijde van het spectrum vinden we 'boerenbeheer' van kuddes. In die benadering zijn onder andere de samenstelling van de kudde, geslachtsverhouding, samenstelling van deelgroepen en keuze welke stier/hengst zich mag voortplanten volledig door de beheerder bepaald. Verschillende beheerders hebben uitgesproken en tegengestelde meningen over de inzet van wel of geen sociale kuddes. De keuze voor sociale of niet sociale kuddes is altijd weloverwogen maar de standpunten verschillen. In beide gevallen vindt de beheerder het de veiligste manier van werken. Beide overtuigingen worden niet met feiten uit de ongevallenstatistieken onderbouwd.

Honden

Beheerders zien honden nog steeds als een risicofactor maar de feitelijke achtergrond hiervan is niet zo helder. Ongevallencijfers ondersteunen het niet eenduidig. Er zijn ook veel voorbeelden waar honden en kuddes goed samen gaan. Dit zijn onder andere terreinen waar hondeneigenaren driemaal daags hun hond uitlaten. Er zijn zelfs kuddes die in smalle gebieden leven (dus waar de extra risicofactor terreininrichting een rol speelt) waar dagelijks naar schatting vijftig honden komen waarvan het merendeel niet is aangelijnd. In dit soort gebieden geldt: de kudde kent de hond,

Jaar	Omschrijving van situatie	Letsel	Soort
2006/2007	Bezoeker met losse hond in terrein waar geen honden mogen	Rugletsel, opname ziekenhuis	Rund
2007	Fietser wordt geraakt door stoeiende koeien	Gekneusde vinger, hechting in vinger	Rund
2007	Senior aangevallen, die iets achterop een groep liep. Er liepen ook honden bij.	Scheurtje in pols, 'bont en blauw'	Rund
2008	Bezoeker wilde koe aaien	Inwendige bloedingen. Intensive Care - slachtoffer is hersteld	Rund
2009	Bezoeker met hond aangevallen	Fractuur wervelkolom hals (LIS)	Rund
2009	Tijdens wandelen gebeten	Open wond bovenbeen (LIS)	Rund
2009	Tijdens wandelen in uitwaarden omvergelopen	Fractuur wervelkolom thorax (LIS)	Paard
2009	Wandelaar wilde kalfje aaien, moeder viel aan	Ernstig gewond	Rund
+/- 2010	Trimmer en rund ontmoeten elkaar onverwachts. Trimmer krijgt hoorn in lies	Open wond lies	Rund
2014	Tijdens boswandeling kind in vinger gebeten bij paardjes voeren	Oppervlakkig letsel (LIS)	Paard
2015	Koe stormt op kindje af. Tijdens reddingsactie wordt vader aangevallen	Arm meerdere plaatsen gebroken	Rund
2015	Wandelaars passeren koe links en rechts. Koe haalt uit met horens	Grote wond dwars over schaamheuvel	Rund
2015	Koe stond na passeren op en viel aan	2 gebroken ribben	Rund
2016	Onverwachts aangevallen tijdens wandelen	Buiten bewustzijn, hersenschudding, gekneusde rug en ribben	Rund
2016	Trimmer aangevallen door moeder met kalf	Open wond van 6 cm. in been	Rund

Risicofactoren	Ongevallen
1. Rassen en soorten	6 met Schotse hooglanders, 5 charolais, 1 maremma, 2 paard (ras onbekend), 1 x stier (ras onbekend)
2. Wijze van kuddebeheer	4 natuurlijke kudde, 7 niet natuurlijke kudde, 4 onbekend
3. Aanwezigheid kalveren & veulens	3 ongevallen zijn kalveren bij betrokken
4. Honden	3 van de 15 is een hond bij betrokken
5. Afstand	11 van de 15
6. Activiteiten van bezoekers	2 x hardlopers, 1 x fietsers, 12 wandelaars
7. Terreininrichting	2 x door onoverzichtelijk terrein
8. Gedrag van individuele dier	1 x dier volledig onverwachts

ADVERTENTIE

RANOX
natuuraannemer

RANOX natuuraannemer werkt voor de natuur T 085 75 00 600 W www.ranox.nl

Foto's Hans van den Bos, Bosbeeld

de hond kent de kudde. Beheerders merken het aan de kudde als er een vreemde hond in het terrein komt. Dit ondersteunt een ander belangrijke uitkomst van het onderzoek: beheerders denken dat gewenning een belangrijke manier is om risico's te beperken.

Hardlopers, mountainbikers, ruiters

Er is geen verschil in ongevallen met honden, mountainbikers en hardlopers. Een kudde die gewend is aan deze bezoekers reageert er veel rustiger op en dit verkleint het risico aanmerkelijk. Het lijkt dus niet zozeer om de snelheid (van hardlopen of mountainbiken) te gaan maar om de voorspelbaarheid van de activiteit voor de betreffende kudde. Dat lijkt te worden ondersteund door ervaringen in gebieden waar wordt hardgelopen, gefietst en gemountainbiket. De dieren kijken daar nauwelijks van op. In gebieden waar gestruind wordt kijken ze niet van op van bezoekers buiten de paden. Risicovol zijn de situaties waarin bezoekers in de nabijheid van de kudde opeens andere dingen doen dan gebruikelijk.

Terreinrichting

Een overzichtelijk terrein waar grazers en bezoekers elkaar niet verrassen en uit de weg kunnen gaan is het beste. In de praktijk ligt het vaak net even anders. Smalle paden of bos dat het zicht

op dieren ontnemt, kan er onbedoeld toe leiden dat bezoekers en grote grazers oog in oog komen te staan. Beheerders besteden veel aandacht aan deze risicofactor en halen bosschages langs paden weg, verplaatsen toegangspoortjes en leggen eventuele voeder- of drinkplaatsen ver weg van bezoekers. Onverwachte ontmoetingen zijn niet te voorkomen. De combinatie van het verrassen van de grote grazers én een te geringe afstand is een risico.

Afstand

De regels voor afstand houden tot grote grazers zijn bijna overal identiek. De meeste organisaties hanteren de regel om 25 meter afstand te houden. Toch is bij 11 van de 15 ongevallen een te geringe afstand tot de grote grazers aan de orde geweest. Soms is dit een onbedoelde ontmoeting maar vaker negeren de bezoekers de bordjes Houd Afstand. Ook blijven bezoekers, tot verbazing van de boswachters, doorgaan met het voeren en aaien van dieren. Bezoekers zijn niet geneigd om van het pad af te gaan, om te lopen of om te keren wanneer grote grazers zich op of vlak naast een doorgaand pad bevinden. Dit gedrag heeft extra aandacht. Speciale aandacht vragen ook de doorgaande (fiets-)routes en routes naar horecagelegenheden. Hier komen bezoekers die er zich minder bewust

van zijn dat zij zich in een begraasd natuurerrein begeven en niet verwachten dat er überhaupt risico's aan de orde zijn. Kuddegedrag, maar dan van mensen, is in dit geval ook een slechte raadgever. Veel bezoekers lijken te denken: de ander doet het ook dus het zal wel in orde zijn.

Registratie en preventie

Naar aanleiding van de resultaten van het onderzoek willen de gezamenlijke organisaties meer gaan samenwerken op het gebied van ongevalsregistratie en -preventie. Met een eenvormige registratie van ongevallen hoeft onderzoek niet elke tien jaar plaats te vinden maar is het een permanente inspanning om oorzaken in beeld te brengen en er van te leren. Zo zijn de cijfers accuraat en actueel en wordt voorkomen dat belangrijke informatie wordt vergeten. Een eerste aanzet is hiervoor hebben de Vereniging van Bos- en Natuurertereigenaren en ARK Natuurontwikkeling gegeven tijdens een werkschuurbijeenkomst op 11 april 2018 waarbij ruim zestig terrein- en kuddebeheerders aanwezig waren.

ilse@herik-verkaart.nl

Het volledige rapport is te vinden op: <https://tinyurl.com/begrazing-en-publiek>

Bestrijding van trossbosbes in de Peel

afbeelding 1. Herfstbeeld van trossbosbesstruiken in de Mariapeel.

Trossbosbes is een exoot die zich vanaf commerciële kwekerijen van blauwe bessen op grote schaal heeft verspreid in natuurgebieden in de Peel. Dit artikel beschrijft de resultaten van een LIFE+ project waarin de trossbosbes in deze kwetsbare veengebieden is bestreden.

— Joyce Penninkhof & Martijn Boosten (Stichting Probos), Lizette Koekkoek, Piet van den Munckhof & Marcel Vermeulen (Staatsbosbeheer)

> De trossbosbes (*Vaccinium corymbosum*) is een struik die uit Noord-Amerika komt en die in Nederland voornamelijk groeit in vochtige en natte, zure en voedselarme bossen, hoogvenen en natte heiden. De trossbosbes wordt doorgaans tot vier meter hoog. Begin twintigste eeuw is de trossbosbes in Europa geïntroduceerd voor de commerciële teelt van blauwe bessen. Ook in de Peel zijn na 1950 verschillende kwekerijen gevestigd en van hieruit heeft de trossbosbes zich uitgezaaid in de Mariapeel in Limburg en de Deurnsche Peel in Noord-Brabant. Deze Natura 2000-gebieden van in totaal 2800 hectare zijn van Staatsbosbeheer. Uit een inventarisatie uit 2012 bleek dat het areaal trossbosbes hier 122 ha bedroeg en sinds 2005 met bijna 11 ha was toegenomen. In 2013 was naar schatting veertig procent van de oppervlakte natte heide 'besmet' met trossbosbes, evenals tien

procent van de oppervlakte veenputten, berkenbossen en vochtige heide. De trossbosbes vormt dichte struwelen en verdringt daardoor de karakteristieke open veenmosrijke hoogveenvegetatie en de diersoorten die hiervan afhankelijk zijn, waaronder diverse loopkever- en spinnensoorten. Het slecht afbreekbare strooisel van trossbosbes belemmert de ontwikkeling van hoogveen. Ook kan de extra verdamping van de trossbosbesstruiken leiden tot verdroging van het veen. Door deze negatieve impact en de steeds verdergaande uitbreiding vormt de trossbosbes een bedreiging voor de Natura 2000-hoogveendoelstelling van de Mariapeel en Deurnsche Peel.

Zoeken naar bestrijdingsmethoden

Inmiddels gebruiken trossbosbeskwekerijen voor de commerciële teelt een cultivar die steriel is, hoewel daar ook nog kleine aantallen fertiele struiken aanwezig zijn. Vanuit de kwekerijen zal dus niet zo veel besmetting meer plaatsvinden. De verspreiding van de trossbosbes in de Peel vindt voornamelijk plaats vanaf struiken die al in het gebied zelf aanwezig zijn. In 2012 is een LIFE+ subsidie ('Peelvenen') (zie ook Vakblad NBL, oktober 2013) verleend voor de Mariapeel en de Deurnsche Peel voor het instandhouden en herstellen van de waardevolle veenhabitats in deze gebieden. Een belangrijk onderdeel van het project is de bestrijding van de trossbosbes. Effectieve en duurzame bestrijding van de trossbosbes is lastig, omdat scheuten en wortelstokken na bestrijding weer uitlopen. Chemische

bestrijding ligt niet voor de hand met het oog op risico's voor andere organismen, zoals reptielen en veenmossen. Biologische bestrijding brengt te veel risico's met zich mee voor de commerciële bosbeskwekerijen. Daarom heeft Staatsbosbeheer gekozen om de volledige planten inclusief een groot deel van de worteldelen te verwijderen.

Bestrijding in de praktijk

In de periode 2015 t/m 2017 hebben twee aannemers de trossbosbes in de Mariapeel en de Deurnsche Peel bestreden. Beide aannemers maakten gebruik van een rupskraan met sorteerknijper om de struiken uit te trekken (zie afbeelding 2). Om het risico op hergroei uit achtergebleven worteldelen te verkleinen, was in de bestektekst opgenomen dat bij de bestrijding alle wortels met een grotere diameter dan 15 mm verwijderd moesten worden. Het bleek niet eenvoudig om alle wortels in één werkgang te verwijderen. Daarom hebben de aannemers op alle locaties nog een nacontrole uitgevoerd en hebben ze achtergebleven worteldelen dikker dan 15 mm handmatig uitgetrokken.

Monitoring

Probos heeft in opdracht van het Team Invasieve Exoten van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit de effectiviteit van de bestrijding gemonteerd in de Mariapeel op locaties in het zuidelijk deel van de Mariapeel, waar de trossbosbes voor de bestrijding vrijwel vlakdekkend voorkwam. Probos maakte onderscheid tussen open terrein en bos, omdat de aanwezigheid van bos (boomwortels en schaduwwerking) van invloed kan zijn op het succes van de bestrijding. In de monito-